

<https://doi.org/10.62837/2026.3.239>

LALƏ PAŞAYEVA

lalapasayeva015@gmail.com

ORCID: 0009-0003-9985-606X

UOT 070:004.8

*Bakı Dövlət Universiteti, Jurnalistika fakültəsi
Yeni media və kommunikasiya nəzəriyyəsi kafedrasının doktorantı*

AVTOMATLAŞDIRILMIŞ JURNALİSTİKA (ROBOT JURNALİSTİKA) ANLAYIŞI XÜLASƏ

Kommunikasiya ekosistemini unikal bir nöqtəyə çatdıran şəbəkə əsaslı tətbiqlər xəbərlərin transformasiyası prosesindən də təsirsiz ötürür. İndiyədək ənənəvi medianın alternativini olan yeni media müzakirə mövzusu idisə, artıq, xəbərin kim tərəfindən hazırlanması məsələsi daha çox mülahizələr doğurur. Xəbərlərin harada dərc edilməsi ilə yanaşı, dərc edənin kimliyi marağa səbəb olur. Səciyyəvi amil isə ondan ibarətdir ki, robotlardan xəbərin məzmunun hazırlanmasında istifadə edilir. Günümüzdə robot jurnalistikanın alqoritmləri reportyorların reportaj hazırlamaq, redaktə etmək və s. kimi rollarını əvəzləyir. Bu tədqiqat işində avtomatlaşdırılmış jurnalistikanın səmərəli tərəfləri və eləcə də yaratdığı çətinliklər araşdırılmışdır.

Açar sözlər: Robot jurnalistika, süni intellekt, alqoritmik xəbər istehsalı, data jurnalistika, media texnologiyaları.

Giriş

Avtomatlaşdırılmış jurnalistika texnologiyasının innovasiyası hələ də yeni mərhələdədir. Son on ildə və alqoritmlərin istifadəsi ilə jurnalistika peşəsi əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməyə davam edir. Alqoritmlər müəyyən bir mövzu ətrafında minlərlə xəbər hekayəsi istehsal edə bildiyinə, eləcə də, insan jurnalistlərlə müqayisədə daha az səhv məzmun yaratdığına görə jurnalistika sahəsini sarsıtmışdır. Belə ki, tədricən alqoritmlər jurnalistlərin fəaliyyətini tamamilə aradan qaldıracaq yoxsa yox, kimi suallar gündəmdədir. Bununla yanaşı, media mütəxəssisləri robot jurnalistikasını az zamanda məhsuldarlıq və daha keyfiyyətli iş üçün fürsət hesab edirlər.

Böyük dataların ağıllı robot texnikası ilə kəsişməsi böyük məlumatların təhlili üçün imkan yaradır. Avtomatlaşdırmanın bu innovativ funksiyası jurnalistikanın işçi qüvvəsi üçün risk elementi yarada bilər.

İnternetin mövcud ola biləcəyinin qeyri-müəyyən təsəvvür edildiyi zamanlarda, xəbərlər ictimaiyyətə hissə-hissə çatdırılırdı. Yeni texnologiyaların yaradılması, yeni media anlayışının gündəmə gəlməsi və kommunikasiya vasitələrinin inkişafı ilə

böyük transformasiya yaşandı. Artıq, daha sürətli, əlçatan, limitsiz informasiyalar istehsal edilir.

Yaxın gələcəkdə insan jurnalistlərin proqram təminatı vasitəsilə əvəz edilməsi ehtimalı yüksəkdir və bu proses artıq inkişaf etmək mərhələsindədir. Redaktor funksiyaları effektiv şəkildə avtomatlaşdırılmış redaksiya proqramları ilə əvəz olunmuşdur. Gələcəkdə xəbər hekayələri əsasən süni intellekt əsaslı robot jurnalistlər tərəfindən generasiya ediləcək. Müasir dövrdə bu keçid öncəliklə istehsal olunan məqalələrin həcmi artırmaq məqsədi daşısa da, gələcək perspektivlərdə fokus alqoritmik jurnalistika vasitəsilə əldə edilən məlumatların insan redaktorunun son toxunuşu ilə inteqrasiya edilməsi nəticəsində yaranan məzmunun keyfiyyəti və zənginliyinə yönəldiləcək.

Bu məqalə robot jurnalistikasının kontekstini, media mütəxəssislərinin baxış bucağından jurnalistika əməyinin gələcəyinin nəticələrini, robot jurnalistikasının mövcudluğundan əvvəlki vəziyyəti və onun dəyişən məzmununu müzakirə etməyi hədəfləyir.

Texnoloji yeniliklər insan həyatını asanlaşdırsa da, şəxslər və innovasiyanın tətbiq olunduğu sahələr üçün çətinliklər törədir. Bu kontekstdə, yeni nəsil jurnalistika yaradan, xəbər məzmunlarını alqoritmlər əsasında hazırlayan robot jurnalistikasının müsbət və mənfi cəhətləri mövcuddur. Xəbərləri sürətli zaman kəsiyində ərsəyə gətirən və ictimaiyyətə təqdim edən jurnalistikanın bu növü rahatlıq təmin etməklə bərabər, robotlarda insani hisslərin olmamasını nəzərə alaraq, informasiyalara nəzarət etmək ehtiyacı səbəbindən tənqid olunur. Lakin, müsbət və mənfi aspektlərə baxmayaraq, alqoritmik jurnalistika artıq praktikada geniş tətbiq olunur. Buna görə də, bu prosesi tamamilə rədd etmək əvəzinə, müsbət xüsusiyyətlərini qəbul etmək və mənfi cəhətlərini məsələn, etik problemləri təkmilləşdirmək, düzəltmək və həll etmək üçün iradə göstərmək daha konstruktiv yanaşma olar. Çünki süni intellekt sistemləri həyatımızın ayrılmaz bir hissəsinə çevrilib. Hazırda yüksək səviyyəli görüşlərdə iştirak edərək mətbuat suallarına cavab verə biləcək səviyyəyə çatmağı bacarıb.

Avtomatlaşdırılmış jurnalistikanın nəzəri əsasları

Alqoritmik jurnalistika, xəbər istehsalı prosesi boyunca bir neçə addımın: məlumatlandırılmasını, kəmiyyətləndirilməsini, hesablanmasını və avtomatlaşdırılmasını əhatə edən texnikaları tətbiq edən jurnalistika təcrübəsini təsvir edən bir termdir. (Dalen,2012). Avtomatlaşdırılmış jurnalistika xəbər redaksiyalarının infrastrukturuna və iş axınlarına, xüsusilə fiziki komponentlərinə əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Ənənəvi modeldə xəbər redaksiyaları məlumatları yerli kompüterlər və ya fiziki saxlama cihazları vasitəsilə idarə edirdilər. Avtomatlaşdırmanın inkişafı ilə birlikdə isə məlumat saxlama prosesi böyük platformaların təklif etdiyi bulud əsaslı

məlumat anbarlarına keçid etmişdir. Məşhur nümunələr arasında Amazon Redshift və Google BigQuery sayıla bilər.

Bu transformasiya bir sıra əhəmiyyətli nəticələr doğurmuşdur. Birincisi, xəbər redaksiyaları məlumat saxlama avadanlıqlarının idarə edilməsi və saxlanması yükündən azad olub. Əvəzinə, bulud platformaları tərəfindən təmin olunan miqyaslına bənzər, təhlükəsiz və etibarlı infrastrukturaya üstünlük veriblər. Nəticədə, redaksiyalar fiziki sistemlərin saxlanması üçün resurs sərf etməyə əvəzinə, əsas jurnalist fəaliyyətlərinə prioritet verə bilərlər.

Çapın ixtirasından sonra dünyada jurnalistikanın inkişafı üçün ən vacib yeni mərhələlərdən biri kompüterlərin texniki istifadəsi idi. Media prosesinin bütün aspektlərində inqilab yaradan keyfiyyət dəyişikliklərinə yol açdı. Sonra isə "Robot Jurnalistika" idiomu yaradıldı, bu da jurnalist məzmununun hazırlanmasında robotlardan istifadə deməkdir. Reuters tərəfindən hazırlanan bir araşdırmaya görə, media platformalarının 75%-i medianın əsasını təşkil edən məzmun yaratmaq üçün süni intellektdən real şəkildə istifadə etməyə başlayıb. İlk robot jurnalist hekayə yazarlarından birinin yaradıcısı, Narrative Science-dən Kristian Hammond, jurnalist hekayələrinin 90%-nin 5-10 il ərzində robotlar tərəfindən yazılacağını proqnozlaşdırmışdı. "Rey Kurtzweil 2040-cı ilə qədər kompüterlərin insan beynini "texnoloji sinqulyarlıq" kimi tanınan bir nöqtədə üstələyəcəyini proqnozlaşdırmışdı". (Latar, 2017, s. 76.)

Son illər jurnalistika sahəsi müəyyən transformasiyalara şahid olub. Dəyişikliklər həm informasiya toplama prosesində, həm xəbərlərin redaktəsi və dərci prosesində, həm də jurnalistika işinin idarə olunmasında özünü göstərmişdir. Eləcə də bu transformasiyalar reportyorun xəbər istehsalçısı kimi, ictimaiyyətin isə öz növbəsində istehlakçı və alıcı kimi münasibətlərinə təsir edib. "Jurnalist artıq informasiya, xəbər və rəyin yeganə istehsalçısı deyil, auditoriya isə artıq onun sadəcə passiv alıcısı deyil, jurnalistika prosesinin fəal iştirakçısına çevrilib. Bu, jurnalistikanın kimliyi, missiyası, rolları və təcrübələri ilə bağlı bir çox dəyişikliklərə səbəb olub". (Bakhit, Elsayed, 2008, s. 3.) Müasir dövrdə jurnalistika informasiya mənbələrinin bolluğu və ya ötürülmə sürəti baxımından bir sıra çətinliklərlə üzləşib. "Məlumatı çox tez və geniş miqyasda ötürmək mümkün olub ki, bu da mediada demək olar ki, inqilaba səbəb olub". (Amal, 2010, s. 34.)

Jurnalistika sahəsindəki innovativ texnoloji vasitələr qəzetə alternativ kimi fəaliyyət göstərməyə başlayıb. Artıq interneti nəşirlər jurnalistika üçün yeni ünvan kimi üstün tuturlar. Səciyyəvi olaraq, internet jurnalistika üçün bir sıra imkanlar təqdim edib ki, bu da oxucular tərəfindən bəyəniləndir. Nəşirlər isə öz növbəsində bu xüsusiyyətlərdən səmərəli şəkildə istifadə etməyə çalışırlar.

Süni intellekt və alqoritmlərin mediada rolu

Süni intellekt (Sİ) səhiyyədən təhsilə qədər sektorları dəyişdirir və jurnalistikaya təsiri xüsusilə dərinidir. Media mənzərəsi inkişaf etdikcə, Sİ həm güclü

vasitələr, həm də mətbuat azadlığı, bütövlük və ictimai etimad üçün əhəmiyyətli təhdidlər yaradır.

Jurnalistlər bu gün artan dezinformasiya və yanlış məlumat axını ilə üzləşirlər. Ənənəvi xəbər mediasına ictimai etimadı azaldıqca, auditoriya peşəkar jurnalistikanın təsdiqlənməmiş və tez-tez yanlış məzmunla rəqabət aparmalı olduğu sosial media platformalarına üz tutur.

Süni intellekt alətlərindən məqalələr, şəkillər, audio kliplər və dərin saxta videolar da daxil olmaqla inandırıcı, lakin yalan məzmun yaratmaq üçün pis niyyətlə istifadə olunur. Bu, ictimaiyyətin faktı uydurmadan ayırd etməsini çətinləşdirir. Bu cür məzmunun sürətlə yayılması hər bir iddianı yoxlamaq qabiliyyəti olmayan xəbər otaqlarını yorur. Bu çətinlik isə öz növbəsində mediaya qarşı inamsızlığı daha da artırır.

Buna bariz nümunə 2024-cü ilin əvvəllərində baş verdi. O zaman France 24-dən olan bir jurnalist həm səsini, həm də məqalə başlığını manipulyasiya edən deepfake ilə hədəfə alınmışdı. Dəyişdirilmiş məzmun onun Prezident Emmanuel Makronun Ukraynaya səfəri ilə bağlı reportajını təhrif etmiş, dezinformasiya yaymış və onun etibarlılığını sarsıtmışdır.

Ənənəvi xəbər redaksiyaları ciddi maliyyə çətinliyi ilə üzləşirlər. Reklam gəlirlərinin aşağı olması, abunəçilərin azalması və rəqəmsal platformaların dominantlığı onların iqtisadi modellərini sarsıdıb. Bu təzyiqlər redaksiya kompromislərinə, məsələn, trend məzmununa ictimai maraq doğuran reportajlara üstünlük verilməsinə və ya işıqlandırmanın siyasi maraqlarla uyğunlaşdırılmasına səbəb ola bilər.

Süni intellekt bu böhranı daha da pisləşdirə bilər. Avtomatlaşdırma potensial olaraq təkə reportajları deyil, həm də dizaynerləri, redaktorları və yayım heyətini əvəz edə bilər. Bununla da araşdırma reportajlarını, yerli xəbərləri və peşəkar jurnalistikanı müəyyən edən zəngin hekayələri itirmək riski ilə üzləşirik.

Robot jurnalistlər dünyanın hər yerində kommersiya şirkətləri tərəfindən sürətlə inkişaf etdirilir. Bu robotlar çox səmərəli və sürətli ola bilər və çox ucuz qiymətə işləyə bilər. Hekayələrin keyfiyyəti zamanla təkə yaxşılaşmır, həm də hekayənin tonu müxtəlif oxucu qruplarına uyğunlaşdırıla bilər. Bu keyfiyyətlər media təşkilatları üçün bahalı, yavaş insan jurnalistlərini səmərəli robotlarla əvəz etmək üçün xeyli cazibə yaradır.

Robot jurnalistikası süni intellekt alqoritmləri tərəfindən əldə edilən məlumatları avtomatik olaraq emal etmək və xəbər mətninə çevirmək prinsipinə əsaslanır. Məqsəd alqoritmik xəbər emalı prosesinin hamısında və ya əksəriyyətində insan əməyini minimuma endirməkdir. (Çavuş,2022)

Süni intellekt artıq məhsuldarlığı və səmərəliliyi artırsa da, təşkilatların yalnız bir hissəsi mövcud olanı optimallaşdırmaq əvəzinə, bizneslərini həqiqətən yenidən təsvir etmək üçün bundan istifadə edir.

Avtomatlaşdırılmış başlıq generasiyası rəqəmsal jurnalistikada ən çox yayılmış süni intellekt tətbiqlərindən biridir və auditoriya seçimlərini, trend açar sözlərini və dil nümunələrini təhlil etməklə oxucuların cəlb olunmasını optimallaşdırmaq üçün hazırlanmışdır. Süni intellektin rəqəmsal jurnalistikaya inteqrasiyası xəbər istehsalı və yayılmasını əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirərək şəffaflıq və potensial alqoritmik qərəzlilik ilə bağlı narahatlıqlar yaradıb.

Fərdiləşdirmə oxucular üçün aktuallığı artırsa da, istifadəçilərin əsasən mövcud baxışlarına uyğun məlumatlarla tanış olduqları və müxtəlif perspektivlərə məruz qalmalarını məhdudlaşdırdıqları əks-səda kameraları yaratdıqları üçün də tənqid olunub. Məzmunun fərdiləşdirilməsi alqoritmləri, avtomatlaşdırılmış xəbər generasiyası və auditoriyanı hədəf alan sistemlər kimi süni intellektlə idarə olunan alətlər, məzmunu fərdi üstünlüklərə uyğunlaşdırmaqla əməliyyat səmərəliliyini və istifadəçi cəlbini artırır. Lakin bu irəliləyişlər media müxtəlifliyi və ifadə azadlığı ilə bağlı ciddi narahatlıqlar doğurur. Bundan əlavə, "alqoritmik qərəz" - süni intellekt sistemlərində ictimai qərəzlərin təkrarlanması - media plüralizmi üçün risklər yaradır, potensial olaraq az təmsil olunan səsləri kənarlaşdırır və stereotipləri davam etdirir.

"Filtr qabarcıqları" və "əks-səda kameraları" ilə bağlı narahatlıqlar alqoritmik kurasiyanın istifadəçilərin mövcud inanclarını gücləndirə biləcəyini və ideoloji təcridə səbəb ola biləcəyini göstərsə də, dəlillər qarışıq olaraq qalır. Tədqiqat fərdlərin öz seçiminin alqoritmik seçimin özündən daha çox müxtəlif perspektivlərə məruz qalmanın məhdudlaşdırılmasında daha əhəmiyyətli rol oynadığını vurğulayır. Bununla belə, yüksək dərəcədə qərəzli fərdlər üçün alqoritmlər onların seçimlərinə uyğun məzmunu üstünlük verməklə qütbləşməni daha da artırmaqla bilər.

Fərdiləşdirmə cəlb olunmanı artırsa da, tez-tez istifadəçilərin əsasən inanclarına uyğun məlumatlarla qarşılaşdıqları və müxtəlif perspektivlərə məruz qalmalarını məhdudlaşdırdıqları "süzgəc qabarcıqları" yaradır. Bu dinamika, xüsusilə də siyasi cəhətdən həssas kontekstlərdə narahatlıq doğurur, çünki bu cür sistemlər təsadüfən mövcud qərəzliliyi davam etdirir və plüralist müzakirəni məhdudlaşdırma bilər.

Süni intellekt məzmunun yaradılması və paylanması prosesini əlamətdar şəkildə dəyişdirib. Süni intellektin köməyi ilə yaradıcılar artıq tədqiqat, yazı və redaktə kimi tapşırıqları avtomatlaşdırma bilərlər ki, bu da məzmunun yaradılmasının sürətini və səmərəliliyini artırır. Məsələn, süni intellektlə işləyən yazı alətləri xəbər məqalələri, blog yazıları və hətta romanlar yarada bilər, süni intellekt alqoritmləri isə məlumatları təhlil etmək və məzmunun yaradılmasına məlumat verən anlayışlar yaratmaq üçün istifadə edilə bilər.

Bundan əlavə, süni intellekt fərdlərə üstünlüklərinə və maraqlarına əsasən məzmunun fərdiləşdirilməsinə imkan yaradıb. Mövcud olan geniş miqdarda məlumatla süni intellekt alqoritmləri istifadəçi davranışını təhlil edə və hər bir fərdin

seçimlərinə uyğunlaşdırılmış məzmun tövsiyə edə bilər, bu da iştirak və istehlak şansını artırır.

Bundan əlavə, süni intellekt məzmun yaradıcılarına müxtəlif platformalar və kanallar üçün məzmunlarını optimallaşdırmağa kömək edir. Axtarış trendləri və sosial media fəaliyyəti kimi məlumatları təhlil edərək süni intellekt alqoritmləri məzmunun aşkarlanmasını və cəlb olunmasını artırmaq üçün dəyişikliklər təklif edə bilər. Bu, yaradıcılara daha geniş auditoriyaya çatmağa və məzmunlarının daha görünən və aktual olmasını təmin etməyə kömək edə bilər.

Ümumiyyətlə, süni intellekt məzmunun yaradılması və paylaşılması üsulunu dəyişdirir, prosesi daha sürətli, daha səmərəli və daha fərdiləşdirir. Süni intellektin məzmun müxtəlifliyinə və təmsilçiliyinə təsiri ilə bağlı narahatlıqlar olsa da, şübhəsiz ki, süni intellekt məzmunun yaradılması və yayılması üçün yeni imkanlar açıb.

Tarixi inkişaf mərhələləri

Avtomatlaşdırılmış proseslər artıq jurnalist işinin bir çox mərhələlərində, xəbər toplama və təşkilati strukturun tutmuş məlumatların təhlili və xəbər istehsalına qədər istifadə olunurdu. Bununla belə, jurnalistlər əsl xəbər müxbiri kimi öz səlahiyyətlərini qoruyub saxlayırdılar. Lakin robot jurnalistikasının inkişafının əmək bölgüsündə dağıdıcı bir dəyişiklik yaradacağı proqnozlaşdırılır. Buna görə də, bu konsepsiya jurnalistika peşəsinin gələcəyi ilə bağlı müzakirələrdə əsas mövzuya çevrilir. Bu kontekstdə əvvəlcə avtomatlaşdırılmış xəbərlər yaradan alqoritmlərin tarixi inkişafını və geniş tətbiqlərini qeyd etmək diqqətəlayiqdir. Əslində, alqoritmlər uzun müddətdir ki, təkcə xəbər yazmaqda deyil, həm də onları seçməkdə və redaktə etməkdə istifadə olunur. Məsələn, Britaniyanın The Guardian qəzeti avtomatik olaraq ən çox oxunan xəbərləri toplayır və onlardan həftəlik qəzet hazırlayır (Ellis,2013). Həmçinin məlumdur ki, Google axtarış sistemi xəbərləri göstərəkən alqoritmlərdən istifadə edir. Bu gün əsas mediada, xüsusən də böyük media şirkətləri tərəfindən maliyyələşdirilən və strukturlaşdırılmış məlumatlardan ibarət olan gündəlik xəbər mətnlərinin əksəriyyəti avtomatik olaraq yaradılır. Başqa sözlə, robot jurnalistika yalnız faktlara əsaslanan, təmiz, strukturlaşdırılmış və etibarlı məlumatlar olduqda yarana bilər.

Hazırkı istifadələrə hava, idman, cinayət statistikasi, korporativ mənfəət və zərər hesabatları, maliyyə hesabatları və daşınmaz əmlak kimi ətraflı ədədi məlumatlar olan xəbərlər daxildir.

Bununla belə, gələcəkdə bütün növ xəbərlərdə avtomatlaşdırılmış alqoritmlərin istifadə olunacağı proqnozlaşdırılır. Əslində, Narrative Science-dən Kristian Hammod iddia edir ki, 2030-cu ildə xəbərlərin 90%-i maşınlar tərəfindən yazılacaq. Pulitzer mükafatının simvolik olaraq robot proqram təminatına verilməsi də ehtimallar arasındadır (Adams,2015).

Dünya miqyasında avtomatlaşdırılmış jurnalistikanın inkişafına nəzər saldıqda, Thomson Reuters-in 2006-cı ildə maliyyə xəbərlərini tərtib etmək üçün alqoritmlərdən istifadə edəcəyini elan etməsi əhəmiyyətli bir mərhələ hesab olunur. 2010-cu ilin noyabr ayında rəqəmsal media şirkəti Statsheet hər ay insan müdaxiləsi olmadan 15.000-dən çox kollec basketbol oyununun oyun önləmələri də daxil olmaqla xəbər məqalələri hazırlayırdı (Statsheet,2011). Beləliklə, alqoritmlər oyun statistikasını və bir sıra klişelər vasitəsilə avtomatik olaraq xəbər yazmaq imkanına nail oldular.

Meri Linn Yanq və Alfred Hermida Los Angeles Times qəzetinin qətl xəbərləri layihəsini avtomatlaşdırılmış jurnalistikanın erkən nümunəsi hesab edirlər. Layihənin 2007-ci ilin yanvar ayında istifadəyə verilməsindən əvvəl qəzetin çap nəşri Los Angelesdə hər il qeydə alınan təxminən min qətlə yalnız on faizini - ən sensasiyalıların əhatə edirdi. Qətl Hesabatının məqsədi bütün qətl hadisələrini ətraflı işıqlandırmaqla xəbər seçimindəki bu qərəzi aradan qaldırmaq idi (Graefe,2016). Sahədəki bu ilkin inkişafı baxmayaraq, bəzi mənbələr Los Angeles Times qəzetinin 2014-cü ildə avtomatlaşdırılmış proqram təminatı sayəsində zəlzələ ilə əlaqəli xəbər sürətli dərc olunmasını robot jurnalistikanın ilk əsl nümunəsi hesab edirlər. Ken Şvenke tərəfindən yazılmış alqoritm xəbəri zəlzələ baş verdikdən cəmi üç dəqiqə sonra dərc edib. Eynilə, Automated Insight və Narrative Science avtomatlaşdırılmış xəbər məzmunu təmin edən qabaqcıl təşkilatlar hesab olunurlar. Məsələn, Northwestern Universitetində akademik layihə olan StatsMonkey beysbol oyunlarını Narrative Science-in ilk prototipi kimi ümumiləşdirib (Levy, 2012). Bu inkişafdan qısa müddət sonra Forbes təşkilatla xəbər məzmununun avtomatlaşdırılmış istehsalı ilə bağlı razılığa gəldi. Associated Press Automated Insights ilə tərəfdaşlıq elan edərək, rüblük maliyyə hesabatlarını avtomatik olaraq hazırlayacaqlarını bildirib. Beləliklə, avtomatlaşdırılmış xəbər məzmunu, xüsusən də əsas media təşkilatlarında, qeyri-müəyyənliyə və şərhə açıq mətnlər yaratmaqla tez bir zamanda xəbər otaqlarına inteqrasiya olunmağa başladı.

Jurnalistikada alqoritmlərin istifadə olunduğu digər bir sahə avtomatlaşdırılmış yoxlama prosesləridir. Mövcud xəbərlərin dəqiqliyini və ya qeyri-dəqiqliyini müəyyən etmək üçün çalışan təşkilatlar, yəni "fakt yoxlaması" da həqiqətdən sonrakı debatlarla paralel olaraq ortaya çıxır.(Narin, 2017)

Avtomatlaşdırılmış jurnalistikanın iş prinsipləri

“Müasir texnologiyalar jurnalistikanı köklü şəkildə dəyişdirib və bu proses davam edir. Yeni texnologiyalar jurnalistlərə məlumatı daha sürətli və dəqiq şəkildə toplamağa, onu daha təsirli yollarla təqdim etməyə imkan verir. Lakin bu yeniliklər eyni zamanda jurnalistlərin qarşısında etik, təhlükəsizlik və peşəkarlıqla bağlı yeni çağırışlar qoyur”.(Zalova, Tağıyeva,2024)

Sürətli texnoloji innovasiya dövründə jurnalistikanın məqsədi oxuculara etibarlı məlumatlar təqdim etməklə yanaşı, dəyişikliklərə uyğunlaşmaqdır. Texnoloji

irəliləyişlər sayəsində jurnalistikanın gələcəyi daha interaktiv, informasiyaya yönəlmiş və etibarlı olacaq.

Yeni media janrlarının inkişafına xüsusilə sosial media böyük təsir göstərir. Çünki sosial media əsas yeniliklərin, eləcə də auditoriyanın ən çox istifadə etdiyi forma və janrların mənbəyidir. Məsələn, 21-ci əsr auditoriyasının məlumatı əsasən qısametrajlı filmlər və ya çarxlar vasitəsilə əldə etdiyini müşahidə edə bilərik. Bu videolar artıq o qədər populyarlaşıb ki, "video əsaslı məzmun" termini ortaya çıxır. Başqa sözlə, məzmunla əlaqəli trendlər arasında qısa videolar unikal bir kateqoriya kimi ortaya çıxır. Bu kateqoriyaya YouTube-da "qısa videolar" və Instagram və TikTok kimi sosial media saytlarında "çarxlar" daxildir. Bundan əlavə, "istifadəçi tərəfindən yaradılan məzmun" qeydə alınan məzmun trendlərindən biridir. Burada məzmun həm istifadəçi, həm də jurnalistlər və ya media şirkətlərinin əməkdaşları tərəfindən yaradıla bilər. Əvvəllər müzakirə etdiyimiz kimi, bu, bloqların və forumların, xüsusən də sosial medianın artan populyarlığı ilə əlaqəli tendensiyalardan biridir. Azərbaycan mediasında da yuxarıda qeyd olunan tendensiyalar müşahidə olunur. Təəssüf ki, məzmunla əlaqəli beynəlxalq media trendlərindən biri olan məlumatların təhlili yerli jurnalistikada nadir hallarda istifadə olunur. Məlumatı çatdırmaq üçün infoqrafikadan istifadə, mahiyyət etibarilə, məlumatların təhlilinin əsasını təşkil edir.

İmmersiya jurnalistikası məzmun sahəsindəki digər bir trenddir. Texnoloji irəliləyişləri də virtual reallıq texnologiyalarından istifadəyə əsaslanan bu trendə aid etmək olar. "Dalmaq" və ya "batmaq" mənasını verən "to immerse" felindən törəyən bu ifadənin arxasındakı ideya dinləyicini cəlb etməkdir. Başqa sözlə, 360 dərəcəlik çəkiliş qabiliyyətinə malik kameraların təklif etdiyi potensiala görə, bu metoddla yaradılan xəbər və ya reportajda izləyici hadisəni operator tərəfindən seçilmiş bucaqdan deyil, istədiyi perspektivdən müşahidə edə bilər. Bəzi böyük media qurumlarının bir neçə il əvvəl ölkə mediasında bu cür jurnalist məhsullarını istehsal etməyə başlamasına baxmayaraq, belə bir nümunə yoxdur.

Lakin, jurnalistikada süni intellektdən geniş istifadə ilə bağlı bir sıra narahatlıqlar mövcuddur. Məlumatların təhrif edilməsi, yalan məlumatların yayılması, manipulyasiya ehtimalı və etik prinsiplərin pozulması kimi hallar diqqətli izlənilməlidir. Avtomatlaşdırılmış sistemlər həmişə kontekstual mənanı və insani dəyərləri dəqiq qiymətləndirə bilmir. Buna görə də peşəkar jurnalistlər, xüsusən də redaksiya nəzarətində və etik qərar qəbul etmədə mühüm rol oynamağa davam edirlər.

Süni intellekt həmçinin media istehlakçılarının davranışlarına uyğun olaraq fərdiləşdirilmiş məzmun təklif etmək qabiliyyətinə malikdir. Bu, xəbərlərin oxucuya daha effektiv çatdırılması üçün şərait yaradır. Lakin informasiya köpüklərinin əmələ gəlməsi, yəni insanın xəbərlərlə yalnız öz baxış bucağına uyğun qarşılaşması

problemi də ortaya çıxır. Bu vəziyyət cəmiyyətdə informasiya müxtəlifliyinin azalmasına və fərqli baxış bucaqlarının yox olmasına səbəb ola bilər.

Süni intellekt beynəlxalq jurnalistikada təkcə kontent yaratmaq üçün deyil, həm də medianın səmərəli monitorinqi üçün istifadə olunur. Jurnalistlər sosial medianı izləmək, ictimai rəyi təhlil etmək və qlobal hadisələrin istiqamətini proqnozlaşdırmaq üçün süni intellekt vasitələrindən istifadə edirlər. Auditoriyanın maraqlarına əsaslanan fərdiləşdirilmiş xəbər yayımlarına imkan verən alqoritmlər süni intellektin digər bir xüsusiyyətidir. Xəbər oxumaq üçün üstünlüklərinə əsasən, Google News və Apple kimi platformalar oxuculara ən uyğun və maraqlı məzmunu təqdim edir. Bununla belə, jurnalistikada süni intellektdən istifadə edildikdə ortaya çıxma biləcək bir sıra praktik və etik məsələlər var. Obyektivlik problemi də bunlardan biridir. Süni intellekt alqoritmləri qərəzli ola və bəzi məlumatları qəsdən səhv şərh edə bilər, çünki onlar insan tərəfindən proqramlaşdırılıb. Bu, informasiyanı manipulyasiya etmək üçün bir çox imkanlar açır. Dəyişikliyə uyğunlaşmaq və jurnalistikanın davamlılığını təmin etmək üçün həm fərdi jurnalistlər, həm də media qurumları yeni strategiyaları qəbul etməlidirlər. Günümüzdə istehlakçılar VR (Virtual Reallıq) və AR (Genişləndirilmiş Reallıq) texnologiyaları sayəsində hadisələri "yerində" yaşaya və immersiv jurnalistika yarada bilərlər. Sosial media, hər bir halda, jurnalistika üçün platforma və mənbə rolunu oynayır. Sosial media tez-tez əsas xəbər hadisələrinin başladığı yerdir. Mürəkkəb sosial, siyasi və iqtisadi narahatlıqları anlamaq üçün jurnalistlər geniş məlumat bazalarını araşdırırlar. Onlar tez-tez reportajlarının aydınlığını artırmaq üçün interaktiv qrafika və vizual komponentlərdən istifadə edirlər.

Sözsüz ki, bütün bu inkişaflara hazır olmaq çox vacibdir. Jurnalistlər avtomatlaşdırma texnologiyası, məlumat analitikası proqram təminatı və süni intellekt alətləri ilə səriştəli olmalıdırlar. Media şirkətləri texnologiya şirkətləri ilə əməkdaşlıq etməli və proseslərinə qabaqcıl alətləri daxil etməlidirlər. Əlbəttə ki, davamlı təhsil. Jurnalistlər texnoloji irəliləyişlər haqqında davamlı təhsil proqramlarında iştirak etməlidirlər. Həm akademik qurumlar, həm də media qrupları bu təşəbbüsləri dəstəkləyə bilərlər.

“Belə qənaətə gəlmək olar ki, süni intellekt nə tam köməkçi, nə də tam rəqibdir.”(Quliyeva,2025) Bu, bir vasitədir və onun necə istifadə edilməsi jurnalistikanın gələcəyinin əsas müəyyənedicisi olacaq. Süni intellekt texnologiyalarının jurnalistikaya inteqrasiyası ölkəmizdə hələ də başlanğıc mərhələsindədir. Süni intellekt Azərbaycan jurnalistikasında bir neçə fərqli kontekstdə istifadə edilə bilər. Bunlara, məsələn, oxucu davranışının monitorinqi, xəbərlərin sürətli yayılması üçün avtomatlaşdırma, plagiat aşkarlanması və saxta xəbərlərin müəyyən edilməsi üçün alqoritmik sahələr daxildir. Texnoloji infrastrukturun zəifliyi, jurnalistlərin süni intellekt texnologiyaları haqqında məlumatlılığı, etik normaların inkişafı, texniki resursların və maliyyələşdirmənin

olmaması, Azərbaycan dilində süni intellektin zəif inkişafı istiqamətində bir sıra çatışmazlıqlar və mövcud media platformasının bu sahəyə marağının olmaması bunun əsas səbəblərindəndir. Buna baxmayaraq, süni intellekt əsaslı mətn redaktəsi və tərcümə texnologiyalarından artıq bəzi onlayn media nəşrləri istifadə edir.

“Avtomatlaşdırılmış xəbər istehsalında da süni intellektin rolu əhəmiyyətlidir. Döyüş bölgəsindən alınan məlumatlar və statistika əsasında süni intellektin köməyi ilə avtomatik xəbərin hazırlanması mümkündür. Bu sistemlər xəbər agentliklərinə sürətli reaksiya imkanı verir.”(Quliyeva,2025) Süni intellektin nəticələrinin tamamilə qərəzsiz və dəqiq olub-olmaması da etik baxımdan mübahisəlidir. Süni intellekt sistemlərinin nəticələri, şübhəsiz ki, hərbi jurnalist tərəfindən təsdiqlənməlidir. Bundan əlavə, hərbi jurnalistika hərbişəxsiyyət və informasiya manipulyasiyası potensialına malikdir. Psixoloji müharibəyə süni intellektin istifadəsi ilə müəyyən siyasi və hərbi qurumlar tərəfindən idarə olunan məlumatları yaymaqla nail olmaq olar. Bu alətlərdən istifadə edərkən jurnalist obyektivlik və neytrallıq dəyərlərini qorunmalıdır. Bundan əlavə, sosial mediada məlumatların yayılmasına nəzarət etməklə, bir çox dilləri dəstəkləyərək qlobal auditoriyaya vaxtında və dəqiq məlumat vermək və ya hadisələrlə bağlı real vaxt rejimində erkən xəbərdarlıq siqnalları vermək mümkün olacaq. Bu, insan amilinin əhəmiyyətini azalda və jurnalist peşəsini təhlükə altına qoya bilər. Jurnalistlərin rolunu öz üzərinə götürmək əvəzinə, onların işini təkmilləşdirmək üçün süni intellekt üsullarından istifadə edilməlidir. Hərbi jurnalistikanın ixtisaslaşmış sahəsinin məqsədi müharibə zonasından dəqiq, qərəzsiz və vaxtında məlumat çatdırmaqdır. Münaqişə zonasında jurnalistlər təhlükə altındadırlar. Məlumat ictimai rəyə təsir göstərmək və diplomatik mübahisələrə təsir göstərmək gücünə malik olduğundan, onun doğruluğu çox vacibdir. Müasir texnologiyanın ən sürətlə inkişaf edən sahələrindən biri olan süni intellekt, məlumatların toplanma, təhlil və paylaşılma tərzini kəskin şəkildə dəyişdirir.

Etik, texnoloji və strateji baxımdan təhlükələr mövcuddur, lakin bu iki sahənin qovşağının yaratdığı yeni imkanlar da mövcuddur. Bu texnologiyaların etik, hüquqi və peşəkar təsirləri nəzərə alınmadan istifadə edilməsi informasiya müharibəsi və ictimai etimadın azalmasına səbəb ola bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı Azərbaycan dilində

1. Sevinc Quliyeva. Süni intellekt və jurnalistika. Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi. 09.08.2025.
2. Sünbül Zalova, Nurşərəf Tağıyeva. “Azərbaycan mediasında beynəlxalq jurnalistika trendlərinin tətbiqi problemləri: səbəbləri və həlli yolları”. Müsavat onlayn ictimai-siyasi qəzet.

Türk dilində

3. Ayşe Fulya Şen. AI-Driven Journalism in Türkiye: A Case Study of Habertürk. *Advances in Applied Sociology*, 14. səh 798-806.
4. Bilge Narin. Uzman Görüşleri Bağlamında Haber Üretiminde Otomatikleşme: Robot Gazetecilik. *Galatasaray University İletişim Dergisi*. 27. Səh 79-108.
5. Selahattin Çavuş. Robot gazetecilik. *İletişim ansiklopedisi*. ISBN: 978-605-71074-1-1.

İngilis dilində

6. Adams, T. And the Pulitzer goes to a computer. *The Guardian*. 28 June 2015.
7. A. van Dalen, The algorithms behind the headlines: How machine-written news redefines the core skills of human journalists. *Journalism Practice* 6(5–6), page 648–658 2012.
8. Bakhit, Elsayed . Roles of Websites Users in Creating Media Content, *Egyptian Journal of Public opinion*, 9 (2) July - December, 2008. p3.
9. Ellis, J. The Guardian experiments with a robot-generated newspaper with the long good read. *Nieman Lab*. NiemanLab.
10. Graefe, A. (2016). *Guide to Automated Journalism*. Tow Center For Digital Journalism.
11. Khattab Amal. *Modern Communication Technology and its Role in Developing Journalistic Performance*, Cairo: Dar AlaalemAlarabi, 2010. p34.
12. Latar Noam. The Robot Journalist in the Age of Social Physics: The End of Human Journalism?. In *The New World of Transitioned Media*, Springer, Cham, p76.
13. Levy, S. (2012). Can an Algorithm Write a Better News Story Than a Human Reporter?. *Wired*.
14. Statsheet . About Statsheet. Erişim 15 Temmuz 2011.

Lale Pashayeva

THE CONCEPT OF AUTOMATED JOURNALISM (ROBOT JOURNALISM)

ABSTRACT

Network-based applications that bring the communication ecosystem to a unique point are also affected by the process of news transformation. While new media, which is an alternative to traditional media, was a topic of discussion until now, the issue of who prepares the news is now more of a concern. In addition to where the news is published, the identity of the publisher is of interest. A characteristic factor is that robots are used to prepare the content of the news. Today,

algorithms of robot journalism replace the roles of reporters such as preparing reports, editing, etc. In this research, the effective aspects of automated journalism as well as the difficulties it creates have been investigated.

Keywords: Robot journalism, artificial intelligence, algorithmic news production, data journalism, media technologies.

Лале Пашаева

КОНЦЕПЦИЯ АВТОМАТИЗИРОВАННОЙ ЖУРНАЛИСТИКИ (РОБОТЖУРНАЛИСТИКА)

АННОТАЦИЯ

Сетевые приложения, выводящие коммуникационную экосистему на уникальный уровень, также подвержены влиянию процесса трансформации новостей. Хотя новые медиа, являющиеся альтернативой традиционным СМИ, до сих пор были предметом обсуждения, вопрос о том, кто готовит новости, сейчас вызывает большее беспокойство. Помимо места публикации новостей, интерес представляет идентификация издателя. Характерным фактором является использование роботов для подготовки контента новостей. Сегодня алгоритмы роботожурналистики заменяют роли репортеров, такие как подготовка репортажей, редактирование и т. д. В данном исследовании были изучены эффективные аспекты автоматизированной журналистики, а также создаваемые ею трудности.

Ключевые слова: Роботожурналистика, искусственный интеллект, алгоритмическое производство новостей, журналистика данных, медиатехнологии.

Elmi rəhbər: f.ü.f.d., dosent Xatirə İsam qızı Hüseynova